

УДК 378:37.033

ВИХОВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ АГРАРНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ: НОРМАТИВНИЙ АСПЕКТ

І. В. Сопівник

У статті розкрито суспільну потребу у вихованні екологічної відповідальності студентів аграрних вищих навчальних закладів. Подано нормативні документи міжнародного рівня (конвенції, протоколи, угоди), які зобов'язують виховувати у підростаючого покоління ціннісне ставлення до навколишнього середовища. Здійснено аналіз українського законодавства, що визначає пріоритети у вихованні фахівців для аграрної галузі.

***Ключові слова:** виховання, відповідальність, екологічна відповідальність, виховання студентів.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Однією із основних задач, яка стоїть перед людством у XXI столітті є розв'язання екологічної проблеми, яка загрожує зміною клімату, різноманітними катаклізмами та екологічною катастрофою. Для вирішення означеної проблеми необхідно змінити існуюче донедавна споживацьке ставлення до природи, утверджувати екологічні цінності, формувати серед населення екологічну культуру, здійснювати професійну діяльність на засадах сталого розвитку, виховувати екологічно відповідальних громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Висвітленню різних аспектів формування екологічної компетентності особистості присвячені дослідження Л. Білик, Н. Демешкант, Н. Єфіменко, Л. Лук'янова, Н. Олійник, Н. Пустовіт та ін. Проте питання аналізу нормативної бази щодо необхідності виховання екологічної відповідальності фахівців аграрної галузі висвітлені недостатньо.

Мета статті полягає у розкритті суспільної потреби у вихованні студентів аграрних вищих навчальних закладів, аналізі міжнародних та українських правових норм, які зобов'язують формувати у студентів –

майбутніх фахівців аграрної сфери усвідомлення необхідності здійснювати професійну діяльність на засадах сталого розвитку.

У процесі дослідження здійснено контент-аналіз міжнародних (конвенції, протоколи, угоди) та українських (Закони України) нормативних документів щодо особливостей та специфіки професійного виховання студентів аграрних вищих навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. До виховання екологічної відповідальності зобов'язують нормативні документи міжнародного рівня (конвенції, протоколи, угоди), зокрема: Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням (ратифіковано Україною 1.07.1999), Віденська конвенція про охорону озонного шару (ратифіковано Україною 20.05.1986), Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку (ратифікації не потребує), Європейська ландшафтна конвенція (ратифіковано Україною 7.09.2005), Картагенський протокол про біобезпеку до Конвенції про охорону біологічного різноманіття (ратифіковано Україною 12.09.2002), Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату (ратифіковано Україною 4.02.2004), Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (ратифіковано Україною 6.07.1999), Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (ратифіковано Україною 13.06.1978), Конвенція про захист Чорного моря від забруднення (ратифіковано Україною 4.02.1994), Конвенція про охорону біологічного різноманіття (ратифіковано Україною 29.11.1994), Конвенція про охорону всесвітньої культурної природної спадщини (ратифіковано Україною 4.10.1988), Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (ратифіковано Україною 29.10.1996), Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті (ратифіковано Україною 19.03.1999), Монреальський протокол про речовини, що руйнують озонний шар (ратифіковано Україною 20.09.1988), Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату (ратифіковано Україною 29.10.1996), Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат (ратифіковано Україною 7.04.2004), Роттердамська конвенція про процедуру попередньої обґрунтованої

згоди відносно окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі (ратифіковано Україною 26.09.2002), Стокгольмська декларація з навколишнього середовища (ратифікації не потребує), Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі (ратифіковано Україною 18.04.2007).

Оскільки сільськогосподарське виробництво передбачає застосування широкого спектру хімічних засобів захисту (пестицидів), тому вважаємо за необхідне звернути увагу на екологічну та соціальну відповідальність фахівців даної сфери, що регулюється міжнародними протоколами та конвенціями. Метою Роттердамської конвенції про процедуру попередньої обґрунтованої згоди відносно окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі (переглянута у 2013 році) є сприяння забезпеченню спільної відповідальності та інтеграція спільних зусиль щодо торгівлі окремими небезпечними хімічними речовинами задля охорони здоров'я людини і навколишнього середовища від потенційно шкідливого впливу та сприяння їх екологічно обґрунтованого використання [1].

Професійно-екологічна відповідальність фахівців аграрної галузі визначається і Стокгольмською конвенцією про стійкі органічні забруднювачі [2]. Дана конвенція урегульовує виробництво і застосування ряду хімічних речовин, які забруднюють навколишнє середовище. У документі зазначено, що кожна сторона забороняє і приймає правові та адміністративні заходи, необхідні для ліквідації або ж обмеження виробництва, використання й імпорту нею хімічних речовин, наведених у додатку А (ліквідація) та В (обмеження). Так, обмеженню підлягає застосування такого поширеного в сільському господарстві інсектициду як ДДТ (дуст) – DDT (1,1,1-trichloro-2,2-bis(4-chlorophenyl)ethane) CAS No: 50-29-3. Ліквідації підлягають такі хімічні речовини, що застосовуються у сільськогосподарських роботах як: Aldrin CAS No: 309-00-2; Chlordane CAS No: 57-74-9; Dieldrin CAS No: 60-57-1.

Екологічна та професійна відповідальність як складові соціальної відповідальності фахівців аграрної галузі визначені Картахенським протоколом про біобезпеку [3] та Ріо-де-Жанейрською декларацією з навколишнього середовища і розвитку (принцип 15), які спрямовані на сприяння забезпеченню належного рівня захисту в галузі безпечної передачі, обробки та використання живих змінених організмів, в результаті використання сучасної біотехнології і здатні спричинити негативний вплив на збереження і стале використання біологічного

різноманіття, з урахуванням також ризиків для здоров'я людини і з приділенням особливої уваги транскордонному переміщенню.

До виховання екологічної відповідальності молодого покоління зобов'язує й Кіотський протокол [4], у якому визначено, що кожна сторона-підписант повинна скорочувати викиди, з метою сприяння сталому розвитку. При цьому кожна країна зобов'язується здійснювати або продовжувати розробляти відповідно до своїх національних умов такі заходи, як: підвищення ефективності використання енергії у відповідних секторах національної економіки; охорона та поліпшення якості поглиначів і накопичувачів парникових газів, з урахуванням своїх зобов'язань за відповідними міжнародними природоохоронними угодами; сприяння поширенню раціональних методів ведення лісового господарства, лісонасадження та лісооновлення на стабільній основі; заохочення форм сталого та раціонального ведення сільського господарства у контексті урахування особливостей зміни клімату та ін.

Інтеграція України у європейське співтовариство передбачає й відповідну екологічну політику країни та забезпечення формування високого рівня екологічної культури її громадян. В рамках виконання зобов'язань щодо Плану дій асоціації Україна – ЄС у 2010 році було розроблено Стратегію державної екологічної політики України.

У Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» акцентовано увагу на основних екологічних проблемах, причинах їх виникнення, стані справ в окремих природних сферах (атмосферне повітря; охорона вод, ґрунтів, земель, лісів; надра), висвітлено ризики від надзвичайних ситуацій, відходів та небезпечних хімічних речовин, обґрунтовано створення системи біобезпеки, розкрито особливості біологічного та ландшафтного різноманіття. Стратегією визначено, що національна екологічна політика спрямована на досягнення ряду стратегічних цілей та завдань. Так завданнями цілі 4 «Інтеграція екологічної політики та вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління» у сільському господарстві визначено «створення умов для широкого впровадження екологічно орієнтованих та органічних технологій ведення сільського господарства та досягнення у 2020 році їх використання та двократного збільшення площ їх використання у 2020 році до базового рівня» [5].

На виконання Стратегії в 2011 році КМУ затвердив Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-

2015 роки. У 2015 році переглянуто окремі положення та сформульовано 5 базових цілей Стратегії.

Ціль 1. Формування в суспільстві екологічних цінностей та засад сталого споживання і виробництва.

Ціль 2. Забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України.

Ціль 3. Забезпечення інтеграції екологічної політики в процес соціально-економічного розвитку України, зокрема, шляхом впровадження інструментів, притаманних моделям ресурсно-ефективної, «зеленої» та низьковуглецевої економіки.

Ціль 4. Досягнення стану довкілля, який забезпечить соціально прийнятні рівні ризиків для цілісності екосистем та здоров'я населення.

Ціль 5. Удосконалення інституційних механізмів державної системи природоохоронного управління [6].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [7] завдання законодавства про охорону навколишнього природного середовища полягає у регулюванні відносин у галузі охорони, використанні і відтворенні природних ресурсів, забезпеченні екологічної безпеки, запобіганні і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереженні природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною.

Закон регламентує освітньо-виховну діяльність щодо охорони навколишнього природного середовища. Стаття 7 визначено необхідність підвищення екологічної культури суспільства і професійної підготовки фахівців, що «забезпечуються загальною обов'язковою комплексною освітою та вихованням в галузі охорони навколишнього природного середовища, в тому числі в дошкільних дитячих закладах, в системі загальної середньої, професійної та вищої освіти, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів» [7]. Екологічні знання визначені обов'язковою кваліфікаційною вимогою для всіх посадових осіб, діяльність яких пов'язана з використанням природних ресурсів та призводить до впливу на стан навколишнього природного середовища. Окрім цього визначено вищі та професійні навчальні заклади, які з урахуванням суспільних потреб здійснюють підготовку фахівців у галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів.

Екологічна відповідальність особистості ґрунтується на виконанні своїх обов'язків та використанні прав, які дають можливість зберігати оточуюче навколишнє середовище. Законом визначено наступні обов'язки громадян в галузі охорони природи:

а) берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства відповідно до вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

б) здійснювати діяльність з додержанням вимог екологічної безпеки, інших екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів;

в) не порушувати екологічні права і законні інтереси інших суб'єктів;

г) вносити штрафи за екологічні правопорушення;

д) компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням та іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище.

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» зобов'язує усіх громадян незалежно від професійного спрямування дбати про навколишнє середовище. Існуюча законодавча база регулює й професійну діяльність фахівців аграрної сфери. Так, зокрема Законом України «Про пестициди і агрохімікати» [8] визначено основні принципи державної політики у сфері діяльності, пов'язаної з пестицидами і агрохімікатами, врегульовано правові відносини, пов'язані з державною реєстрацією, виробництвом, закупівлею, транспортуванням, зберіганням, торгівлею та безпечним для здоров'я людини і навколишнього природного середовища застосуванням пестицидів і агрохімікатів, визначено права і обов'язки підприємств, установ, організацій та громадян, а також повноваження органів виконавчої влади і посадових осіб у даній сфері.

Одним із найбільш негативних антропогенних факторів впливу на людину та навколишнє середовище є застосування у виробничих процесах різноманітних хімічних речовин. В аграрній галузі найбільшу небезпеку становлять пестициди та мінеральні добрива.

Станом на кінець 2009 року в Україні на 2987 складах накопичено більше 20 тисяч тонн непридатних пестицидів, більше половини з яких – невідомі суміші високотоксичних пестицидів, які належать до переліку стійких органічних забруднювачів ООН [5].

В Україні стан земельних ресурсів визначається як «близький до критичного». 71% земель України становлять землі сільськогосподарського призначення, 78 відсотків з яких є ріллею.

Проте «на всій території поширені процеси деградації земель, серед яких найбільш масштабними є ерозія (близько 57,5 відсотка території), забруднення (близько 20 відсотків території), підтоплення (близько 12 відсотків території). Зменшується вміст поживних речовин у ґрунтах, а щорічні втрати гумусу становлять 0,65 тонни на 1 гектар» [5].

Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [9] регулює відносини між органами виконавчої влади, операторами ринку харчових продуктів (суб'єкт господарювання, який провадить діяльність з метою або без мети отримання прибутку та в управлінні якого перебувають потужності, на яких здійснюється первинне виробництво, реалізація та обіг харчових продуктів або інших об'єктів санітарних заходів) та споживачами харчових продуктів і визначає порядок забезпечення безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, що виробляються, перебувають в обігу, ввозяться на митну територію України та вивозяться з неї. У розділі XI даного Закону визначено відповідальність за порушення законодавства про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів, проте дана відповідальність передбачає лише штрафні санкції. Наприклад, у пункті 1, статті 64 зазначено: «недотримання вимог законодавства про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів щодо гігієнічних вимог до харчових продуктів на всіх стадіях їх виробництва та обігу, у тому числі допущення до процесу виробництва та обігу харчових продуктів осіб, які мають протипоказання до роботи з харчовими продуктами і присутність яких на робочому місці може спричинити виробництво та обіг небезпечних харчових продуктів, – тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб – у розмірі від п'яти до восьми мінімальних заробітних плат; на фізичних осіб – підприємців – у розмірі від двох до п'яти мінімальних заробітних плат» [9].

Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» регулює відносини між органами виконавчої влади, виробниками, продавцями (постачальниками), розробниками, дослідниками, науковцями та споживачами генетично модифікованих організмів та продукції, виробленої за технологіями, що передбачають їх розробку, створення, випробування, дослідження, транспортування, імпорт, експорт, розміщення на ринку, вивільнення у навколишнє середовище та використання в Україні із забезпеченням біологічної і генетичної безпеки [10].

Екологічна відповідальність фахівців аграрної галузі визначена і в Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року. Дана Концепція передбачає «створення організаційно-економічних умов для ефективного соціально спрямованого розвитку аграрного сектору, стабільного забезпечення населення якісною та безпечною вітчизняною сільськогосподарською продукцією та промисловістю сільськогосподарською сировиною, виробництво продукції з високою доданою вартістю, нарощування обсягів на світовому ринку сільськогосподарської продукції та продовольства» [11].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Суспільна потреба у вихованні екологічної відповідальності молоді визначена чинними нормативно-правовими документами міжнародного та національного рівнів. На міжнародному рівні прийнято комплекс нормативних документів, зокрема конвенцій, протоколів, угод, які ратифіковані Україною, а тому відповідно зобов'язують виховувати у підростаючого покоління ціннісне ставлення до навколишнього середовища. Аналіз українського законодавства засвідчив, що існує ряд Законів, які регламентують діяльність в аграрній сфері на засадах сталого розвитку та відповідно обумовлюють необхідність професійного виховання студентів аграрних вищих навчальних закладів.

Література

1. Rotterdam convention on the prior informed consent procedure For certain hazardous chemicals and pesticides in international trade // URL: file:///C:/Documents%20and%20Settings/ANNA/Мои%20документы/UNEP-FAO-RC-CONVTEXT-2013.English.pdf
2. Stockholm convention on persistent organic pollutants // URL: http://www.pops.int/documents/convtext/convtext_en.pdf
3. Cartagena protocol on biosafety to the convention on biological diversity // URL: file:///C:/Documents%20and%20Settings/ANNA/Мои%20документы/cartagena%20protocol%20on%20biosafety%20to%20the%20convention%20on%20biological%20diversity%20-%20text%20and%20annexes%20(english).pdf
4. Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату // URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_801
5. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року. Закон України // URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2818-17/page
6. Мінприроди розробило проект змін до стратегії державної екологічної політики України на період до 2020 року // URL:

<http://www.menr.gov.ua/press-center/news/123-news1/4223-minprydy-rozrobylo-proekt-zmin-do-stratehiyi-derzhavnoyi-ekolohichnoyi-polityky-ukrayiny-na-period-do-2020-roku>

7. «Про охорону навколишнього природного середовища» Закон України // URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>
8. Про пестициди і агрохімікати. Закон України // URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/86/95-%D0%B2%D1%80/page>
9. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів. Закон України (від 23.12.1997 № 771/97-ВР) // URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80/page>
10. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів. Закон України // URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1103-16>
11. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року // URL: <http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822>

ВОСПИТАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ СТУДЕНТОВ АГРАРНЫХ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ: НОРМАТИВНЫЙ АСПЕКТ

И. В. Сопивник

В статье раскрыта общественная потребность в воспитании экологической ответственности студентов аграрных учебных заведений. Поданы нормативные документы международного уровня (конвенции, протоколы, соглашения), которые обязывают воспитывать у подрастающего поколения ценностное отношение к окружающей среде. Осуществлен анализ украинского законодательства, определяющего приоритеты в воспитании специалистов для аграрной отрасли.

Ключевые слова: воспитание, ответственность, экологическая ответственность, воспитание студентов.

THE UPBRINGING OF STUDENTS' ENVIRONMENTAL RESPONSIBILITY IN AGRARIAN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS: REGULATORY ASPECTS

I. V. Sopiwnyk

The social need for the upbringing of the environmental responsibility of students in agrarian higher educational establishments is shown in this article. The international regulations (conventions, protocols, agreements), which require to bring up the value attitude to the environment at younger generation are given. It was

made the analysis of Ukrainian legislation, which defines the priorities in the education of specialists for the agricultural sector.

Keywords: *Upbringing, responsibility, environmental responsibility, the upbringing of students.*

Сопівник Ірина Віталіївна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціальної педагогіки та інформаційних технологій в освіті Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна). E-mail: irvisop@meta.ua

Sopiwnyk Iryna Vitaliivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Social Pedagogy and Information Technologies in Education of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine). E-mail: irvisop@meta.ua

УДК 37.013:37.035.91

КОНСТРУЮВАННЯ КЛАСТЕРУ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АГРОПРОМИСЛОВОЇ ГАЛУЗІ

Р. В. Сопівник

У статті показано шлях конструювання та структуру лідерських якостей майбутнього фахівця агропромислової галузі. Акцентується, що за допомогою різних методів дослідження (анкетування, біографічний метод, метод експертної оцінки, метод аналізу нормативних документів і галузевих стандартів, методів математичної обробки даних) добираються та диференціюються найбільш важливі лідерські якості фахівців агропромислової галузі за такими групами: загальні управлінські; власне лідерські; специфічні (характерні для агропромислової галузі). Обґрунтовується потреба кожної з виділених якостей для успішного функціонування лідера в агропромисловому комплексі.

Ключові слова: *виховання лідерів, кластер лідерських якостей, способи конструювання особистісних властивостей; виховний ідеал лідера АПК.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Розвиток постіндустріального, інформаційного суспільства, демократизація